

ΖΕΥΣ ΕΛΑΣΤΕΡΟΣ

ΥΠΟ ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ

Ἐν Ἀρχ. Ἐφημερίδι 1948-1949 σ. 1-5 δημοσιεύει ὁ κ. Ν. Κοντολέων ἐμπεριστατωμένως καὶ μετ' ἀγαστῆς συντομίας ἐπιγραφὴν ἐκ Πάρου, ἐξ ἧς ἀποκαθίσταται ὀριστικῶς νέον ἐπίθετον τοῦ Διός: Ἐλάστερος. Δύο ἕτεραι ἐπιγραφαὶ εἶχον εὐρεθῆ προηγουμένως ἐν τῇ αὐτῇ νήσῳ, ἀναφέρουσαι τὸ αὐτὸ ἐπίθετον, ἀλλ' ἀμφότεραι ἦσαν κολοβαί. Εἰς τὴν μίαν, ἔνθα παρέχεται καὶ ἡ σημαντικὴ πληροφορία, ὅτι εἰς τὸν Δία ἐκείνῳ ἐσπένδετο μέλιτι, συνεπλήρωσεν ὁ Hiller v. Gaertringen Διὸς ἐνδένδρο. Εἰς τὴν ἄλλην, ἣν ἐδημοσίευσεν ὁ ἴδιος κ. Κοντολέων, συνεπλήρωσε Διὸς εὐαστέρο, ὅπερ ἴσως ἐξηγεῖ διὰ ποῖον λόγον καὶ τὴν ἀνευρεθεῖσαν ὀρθὴν γραφὴν ἐλάστερος συνῆψε πρὸς τὰ ἄστρα.

Ἦδη ὁ ἴδιος ὁ ἐκδότης εἰς τὴν λογίαν μελέτην του ποιεῖται πολλὰς ὀρθὰς παρατηρήσεις, ἀναφέρων μεταξὺ ἄλλων, ὅτι ὁ Ζεὺς δὲν συνδέεται πρὸς τοὺς ἀστέρας παρὰ εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους (ΑΕ ἔ.ἀ. σ. 4). Ὁ Ζεὺς τῶν Ἑλλήνων καὶ γενικώτερον ὁ Ἰνδογερμανικὸς Ζεὺς εἶναι θεὸς τῶν νεφῶν καὶ καταιγίδων, εἰς ἄλλα δὲ στρώματα τῆς θρησκευτικῆς ἐξελίξεως θεὸς τοῦ λάμποντος αἰθέρος. Ἀλλὰ καὶ γλωσσικῶς ὁ τύπος ἐλάστερος δὲν δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς «ἐλαύνων τοὺς ἀστέρας» (*ἐλασιάστερος), διότι τοσοῦτον ἰσχυρὰ συγκοπὴ θὰ ἡμαύρωνε τελείως τὴν ἀρχικὴν σημασίαν τοῦ ἐτύμου.

Λογικώτερον εἶναι νὰ θεωρηθῆ ἡ λέξις παραθετικὸν τοῦ *ἐλαστήρ ἢ ἐλαστής (τὸ δεύτερον μεμαρτυρημένον), ὥστε Ζεὺς **ἐλάστερος** εἶναι ἀνάλογος σχηματισμὸς πρὸς τὸ Ἄρτεμις **ἀγροτέρα** (ἐκ τοῦ *ἀγροτήρ-ἀγρότης). Ὁ Ζεὺς ἐλαύνει ἰδίως τὸν κεραυνόν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀστραπὴν καὶ τὴν βροντὴν (ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ Κοντολέων σ. 4). Ἡ ἐπιταγὴ ὅμως ἐπὶ μιᾷ τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν «μέλιτι σπένδεται» ὑποδεικνύει ἄλλην ἔννοιαν τοῦ ἐπιθέτου ἐλάστερος, διότι, ὡς καὶ ὁ Κοντολέων διείδε (σ. 4), ἡ τοιαύτη σπονδὴ εἶναι χαρακτηριστικὴ τῶν χθονίων θεοτήτων. Εἶναι ἀληθές, ὅτι καὶ ὁ Ζεὺς λατρεύεται ὡς χθόνιος καὶ συνάπτεται πρὸς τὴν Δήμητρα ἢ τὴν Γῆν. Ἐν Μυκόνῳ μάλιστα προσεφέρετο κοινὴ θυσία εἰς Δία χθόνιον καὶ Γῆν χθονίαν. Διὰ τούτων ὅμως ὁ Ζεὺς νοεῖται ὡς γονιμοποιῶν τὴν γῆν καὶ προξενῶν τὴν εὐφορίαν διὰ τῆς βροχῆς, οὐχὶ δὲ ὡς θεὸς τοῦ Κάτω κόσμου¹. Ἀπομένει ἐπομένως νὰ ἀναζητήσωμεν ἀλλαχοῦ

¹ M. NILSSON A History of Greek Religion 122.

τὴν ἔννοιαν τοῦ νέου ἐπιθέτου τοῦ Διὸς καὶ συγχρόνως νὰ συμβιβάσωμεν ταύτην πρὸς τὴν μειλίχιον σπονδήν.

Τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐλαύνειν (κακούργους, πατραλοίας, μητραλοίας, ἐπιόρκους κλπ.) συνήπτον οἱ Ἕλληνες πρὸς κατωτέρας θεότητας τιμωρὸς τῶν τοιούτων ἐγκλημάτων. Τὸ δράμα ἐδημιούργησε τὸ πρότυπον τοῦ Ὀρέστου, ἐλαυνομένου ὑπὸ τῶν Ἐρινύων. Ἄλλὰ καὶ ὁ πανσθενὴς Ζεὺς, ὅστις βαθμηδόν, ὡς ὁ ὕψιστος τῶν θεῶν, συνεκέντρωσε πλείστας ιδιότητας, διώκει καὶ τιμωρεῖ ὠρισμένα ἐγκλήματα. Ἦδη παρ' Ὀμήρω ἀναφέρεται ὡς κάτι τὸ σύννηθες, νὰ τιμωρῇ ὁ Ζεὺς ἱκετήσιος τοὺς ἀμαρτάνοντας ἀνθρώπους¹. Ἐντεῦθεν λατρεύεται Ζεὺς ἀλάστωρ (ὁ ἐφορῶν τοὺς φόνους). Παλαμναῖος (ὁ τοὺς αὐτοχειρὶ φονεύσοντας τιμωρούμενος). Προστροπαῖος (ὁ προστρέπων τὸ ἄγος αὐτοῖς). Τιμωρὸς (οὕτως ἐν Κύπρῳ)². Σὺν τῇ προόδῳ τῆς θρησκευτικῆς ἀνελιξέως πᾶσαι αἱ κατώτεροι θεότητες αἱ ἐλαύνουσαι τοὺς κακούργους (Κῆρες, Ἐρινύες, Ἄραι, Ἀράντιδες, Λιταί, Ποιναί κτλ.) προσκολλῶνται εἰς τὸν Δία. Ἐντεῦθεν ὁ Ζεὺς λατρεύεται ὡς Τιμωρὸς³. Αἱ Λιταὶ παρορμῶν τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὸ ἀγαθόν. Ἐὰν ὅμως δὲν εἰσακουσθῶσι, καταφεύγουσιν εἰς τὸν Δία, ὅστις καταπέμπει τὴν Ἄτην ἐπὶ τὸν ἀσεβῆ⁴. Ἐντεῦθεν ἐπεζήτησεν ὁ Höfer νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ ἐπίθετον Λιταῖος τοῦ Διός⁵. Ἐντὸς τοῦ περιβάλλοντος τῶν ἀνωτέρω θρησκευτικῶν ἐπεξεργασιῶν τὸ νέον ἐπίθετον ἐλάστερος ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν διὰ μέλιτος σπονδὴν εὐρίσκει τὴν φυσικὴν αὐτοῦ τοποθέτησιν.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

1 ΟΔ. ν 213 - 14: Ζεὺς σφέας τίσαιτο ἱκετήσιος, ὅς τε καὶ ἄλλους | ἀνθρώπους ἐφορᾷ καὶ τίνυται ὅς τις ἀμάρτη.

2 Cook Zeus II, (appendix M) σ. 1098 - 99.

3 Cook ἔ.ἀ. 1101.

4 ΙΑ. I 510 - 12.

5 Ὅρα Cook ἔ.ἀ. 1099.